

УДК 37.017.92(09)(477):329.78(477)19

Соловей М.В.,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки, Хмельницький національний університет, м.Хмельницький, Україна

ДУХОВНО-МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ УКРАЇНСЬКОГО «ПЛАСТУ» В КОНЦЕПТІ ОЛЕКСАНДРА ТИСОВСЬКОГО (1886 – 1968)

У статті проаналізовано погляди Олександра Тисовського щодо виховання особистості у молодіжній організації та духовно-моральні цінності української скаутської організації «Пласт».

Ключові слова: цінність, Бог, Україна, точність, чемність, честь, відповідальність, ошадливість.

Solovey N.V. Духовно-нравственные ценности украинского «Пласта» в концепте Александра Тисовского (1886-1968)

В статье анализируются документы о создании А.Тисовским молодежной организации и разработанная им система духовно-нравственных ценностей украинской скаутской организации «Пласт».

Ключевые слова: ценности, Бог, Украина, точность, вежливость, честь, ответственность, бережливость.

Solovey N.V. Spiritual and moral Values of the Ukrainian «Plast» in Oleksandr Tysovsky's Concept (1886-1968)

The article focuses on O.Tysovsky's views about spiritual and moral values of the Ukrainian Scout association called «Plast».

Key words: values, God, Ukrainian, exactness, honour, responsibility.

Одним із соціально-педагогічних феноменів українського суспільства, розвій якого простежуються з початку ХХ століття до цього часу, є українська скаутська організація «Пласт». На основі її ідей зростав духовно-моральний ідеал значної частини молоді Західної України.

Аналіз ціннісної основи організації є цікавим і сьогодні, оскільки, як зауважує Н.Богданова [1], чимало молодих людей «...переживає відчуття безглуздості життя ...; в якому ...важко знайти позитивний зміст через руйнування і дискредитацію цінностей». Власне, й тому виокремлюється проблема духовної сфери суспільства та морального виховання зростаючої особистості, молоді.

На початку ХХІ століття в Україні склався масив наукових праць, що стосуються дослідження дитячого руху як особливого соціально-педагогічної явища та суб'єкта виховання (І.Андрухів, Н. Коляда С. Диба, Ю. Жданович, М. Окаринський, та ін.). Разом із тим, залишається значна кількість проблем, які потребують дослідження, деталізації та уточнення в їх історико-педагогічному та сучасному контексті. Серед таких – і система цінностей «Пласту».

Мета статті полягає в аналізі духовно-моральних цінностей, вкладених Олександром Тисовським у першій концепції української скаутської організації «Пласт». Ця мета конкретизується в завданнях: проаналізувати положення документа й виокремити його духовний сенс для розвитку тогочасної та сучасної молоді.

Основним джерелом для аналізу означеної теми є Звіт дирекції академічної гімназії у Львові за 1912/13 навчальний рік та інші документи про діяльність «Пласту»[1;2].

Утворення «Пласту» в часі збіглося зі складними перетвореннями, які переживала Європа на початку ХХ століття. Як зауважує сам Олександр Тисовський (1886 – 1968), «...серед молоді, особливо польської національності точилась активна робота, спрямована на творення нової організації, яка діяла б на ідеологічних принципах англійського скаутингу (Scouting for Boys by Lieut.-Gen. Sir Robert Baden Powell L.C.B. London C. Arthur Pearson Ltd. 1911.)». Ознайомившись із англійським скаутингом із книжки польського автора Анджея Маковського (Scouting jako system wychowania mlodziezy. Andrzej Malkowski, Lwow. 1911. Nakladem Zwiazku polskich Tow. Sokolich), О.Тисовський розробляє ідейну основу, структуру, принципи української молодіжної організації, яка увійшла в історію дитячого та молодіжного руху з назвою «Пласт». Перший пластовий гурток О. Тисовський організував в Академічній гімназії у 1911 році, а його члени врочисто прийняті до «Пласту» 12 квітня 1912 року [2].

Вважаючи, що школа навчає, але не виховує, й не маючи змоги вплинути на запровадження бажаної ним реформи у цій сфері,

О. Тисовський розробляє унікальну виховну систему, яка, хоч і була подібна до скаутського руху, який розвивався в Європі в той час, усе-таки мала низку своїх особливостей, котрі відрізняють її від більшості подібних організацій.

Варто зауважити, що в цей час тривала дискусія щодо ідейної та змістовної (ціннісної) основи «Пласту». Зокрема, П.Франко наполягав на військовому спрямуванні діяльності з характерною структурою та стилем керівництва. На переконання ж Олександра Тисовського, «Пласт» мав бути самодіяльною організацією молоді, в якій на перше місце виступає особистість, її духовно-моральні якості («...людські прикмети») як сукупність цінностей, що «... найкраще розвинені «...та можуть слугувати формуванню справді сильної спільноти людей», «...утворити сильну суспільність», і відповідної державності. Найвищою метою «Пласту», на думку О.Тисовського, є розвиток: загальнолюдських («...розвій всієї людської спільноти»), національних («...народні цілі»), родинних і особистих цінностей. Таким чином, духовність і моральна спрямованість у концепті «Пласту» О.Тисовського стають першоосновою, етичні та естетичні погляди, почуття та переконання розглядаються ним як вищий ступінь духовного та морального розвитку особистості: «...етичні та естетичні згляди все мають першєнство перед вузько практичними».

За задумом О.Тисовського, «Пласт» своїм устроєм мав сприяти самовихованню не через військовий вишкіл, а за рахунок внутрішньої організації та системи випробувань при допомозі старших, але без «...їхнього старшування у шкільному стилі». Власне, йшлося про організацію, яка діє на засадах самоврядування, без звичного для школи втручання... дорослих ..

Отже, основний принцип системи осягався через дотримання цілей і законів «Пласту», працю над собою до розвитку та гартування характеру, виховання кращих якостей громадянина. Ключовим елементом у вихованні молоді, за О. Тисовським, є шляхетне змагання за найкраще виконання свого обов'язку. По суті, молоді люди, дотримуючись основних принципів організації, мали виховували у собі високі патріотичні почуття та переконання свідомої боротьби до об'єднання народу («...скріплення народного організму») на основі всебічної підготовки майбутніх громадян («...будучих членів суспільності») до активного життя у різних соціальних умовах. Цими ідейними настановами О.Тисовський спрямовував

молоду генерацію на розвиток патріотичних почуттів і нових перемог та випробувань.

Олександр Тисовський бачив у дітях і молоді особистостей, що мають природні та набуті здібності, котрі варто розвивати та доповнювати знаннями, які здобуваються поза шкільною програмою на основі вільного розвитку та самоврядності. Він усвідомлював складність цього процесу та наголошував на необхідності розбудовувати організацію таким чином, щоб розвивати особистісні якості молодих людей, а саме: спостережливість («помічати все, що нас окружає всіми замислами»); вміння встановлювати зв'язки між явищами, що спостерігаються, та прогнозувати їх розвиток («пізнавати зв'язки поміж поміченими явищами та предвиджувати наслідки з причин»); практично застосовувати здобуті знання для вирішення різних проблем життя («...вихіснювати здобутий досвід в боротьбі о бутте, практичне приміненне попереднього»); мотивацію до фізичного самовдосконалення («...фізичне здоров'ля») та дотримання правил особистої гігієни («по можности точно перестерігати основних правил гігієни»).

Діяльність молоді у «Пласті», за задумом О. Тисовського, ґрунтується на самоусвідомленні моральних засад життя і самовихованні такої якості характеру як самовладання за будь-яких обставин («...дати собі власними силами раду у всяких обставинах») на основі свідомого виконання пластового закону без порушення моральних принципів («...одначе без нарушення прийнятих основ моралі»).

Закони «Пласту», на думку Олександра Тисовського, мали бути тими наріжними каменями, де закладались основи моральної свідомості, основні цінності та формувався ідеал людини, здатної йти через самопізнання до себе, до власного «Я», до людей і до Бога. Філософсько-світоглядна сутність цього процесу найбільш точно відображалась у словах клятви, яка складалася з трьох основних обов'язків пластуна: бути вірним Богові й Україні, допомагати іншим, жити за пластовим законом й урочисто звучала: «...Присягаю своєю честю, що робитиму все, що в моїх силах, щоб бути вірним Богові й Україні, допомагати іншим, жити за пластовим законом і слухатись пластового проводу» [6].

Глибока за моральним змістом клятва закликала жити за Божими Заповідями, діяти патріотично по честі, совісті, справедливості. Такі важливі якості особистості виховувалися за умови,

що кожен пластун дотримується даного ним слова («...пластун є словний»), живе по честі, виконує взяті перед собою, людьми та Богом зобов'язання. Не зважаючи на жодні перешкоди, будь-яку справу за яку взявся, виконує щонайкраще, по совісті («...пластун є совісним»), із почуттям відповідальності за свою поведінку та вчинки перед самим собою, людьми, суспільством. Пластун є чемним, ввічливим, шанобливо ставиться до старших за віком, влади, жінок, власне «...супроти кожного чоловіка, головню супроти старших віком чи урядом і супроти жінок». При цьому ні за яких обставин не принижує інших («...ся чемність не сміє переходити в понижуванє»), прислуховується до порад, виконує накази влади («послушний своїй пластовій влади (хоч дозволяє ся на критику приказу, але щойно по його сповненню»).

Як ідейний натхненник та організатор «Пласту» О. Тисовський звертав увагу на такі якості характеру особистості пластуна як точність і ощадливість. У виведених правилах пластового закону він зазначав: «...Пластун є точний – додержує точно речення визначеного до розпочинання або покінчення якогось заняття», «Пластун є ощадливий – не витрачає без потреби й хісна ні гроша, ні часу, ні енергії, а то збуває, заховає на таку хвилю, коли буде потрібно», і допитливий, пильний: «...пильний, не опускає ніколи нагоди навчитися або довідатися чого-небудь».

У ставленні до людей пластун уважний, приятельський, шанобливо ставиться до інших, безкорисливо допомагає всім потребуючим, незважаючи на політичні чи релігійні погляди. Однак тільки за умови, що йдеться про захист честі й моралі, ідейних поглядів, або ж при загрозі здоров'ю чи життю («Поміч дотичить лиш справ моральних, ідейних та загроженню здоров'я й життя»). В разі, коли ж під загрозою власна честь, пластун має проявити терпимість і внутрішню духовну рівновагу («...оскільки не є спонуканий безпосередньо боронити свого життя») та клопотати перед старшими керівниками розглянути справу та визначити міру вини та відповідальності кожного: «...і справу віддати під суд пластової старшини..., щоби честь зобидженого була вповні привернена».

В особистому житті пластун повинен завжди прагнути до самовдосконалення. Досягнувши поставленої мети, обов'язково бере більш складні зобов'язання («...коли осягнене вищої цілі вимагає доконче нарушення чогось іншого»), дбає про красу, власне здоров'я («...шанує і плакає своє здоровіє»), тому не палить, не

вживає алкоголь і отрут («...тож не вживає ніяких отрут, передовсім не п'є алкоголічних напитек і не курить тютюну»). Завжди оптиміст. Навіть у найскладніших обставинах не втрачає бадьорості духу, сповнений добрими думками, позитивним баченням розвитку подій («...все доброї гадки й веселий навіть в найтяжчих обставинах»).

Пластун обов'язково з повагою та пошаною ставиться до матеріальних і духовних благ, створених людьми, попередніми поколіннями, ровесниками («...поважає все, що повстало працею інших та є віддане на ужиток суспільності»). Отож, щоденна праця пошанується («...на кожному кроці мусить бути безумовно пошанована») як найважливіша цінність, невід'ємна складова активно-го життя сумлінного і діяльного громадянина

Досягнення духовно-морального ідеалу ґрунтувалось на напегливій праці, спрямованій на опанування ідеями пластового закону, оволодіння методами самовдосконалення («...вивчити всі Досі відомі способи як давати собі раду у всяких обставинах») і збагачення власного практичного досвіду добрими справами («...зібрати як найбільше власного досвіду»). Власне добродійна діяльність, на думку О.Тисовського, мала бути щоденною справою, виконаною в дусі пластового закону («...прислужити ся кому чим не будь, заощадити сотик і т. п.») при дотриманні дисципліни і виконання розпоряджень пластової старшини. За невиконання умов організації пластунів виключали з гуртка («неповнене одного з тих приписів потягає за собою безумовне виключення з уладу»).

Основною формою систематичної праці членів об'єднання були зібрання («сходини») і фахові навчання («вишкіл»). Тут вирішувались питання організаційного характеру, здійснювалась різноманітна самовиховна діяльність («самовішкільна праця») пластунів. Рівень проведення зборів був одним із показників роботи пластової організації.

Навчання в «Пласті» було ступеневе та завершувалось у формі випробування (іспиту). Першому іспиту передувало ознайомлення з роботою організації, її ідейними засадами, законами, правилами поведінки та дисципліною. У цьому зібранні брали участь прихильники «Пласту» – ті, кому подобалась ідея організації жити за законами честі. Прихильники готувались до першого іспиту. Щоб його скласти, необхідно було вибороти десять хрестиків за добре виконане завдання, під час гри Кіма запам'ятовувати 16 предметів

із 24, знати структуру «Пласту» та обов'язки членів гуртка, знати пластові відзнаки, вміти по-пластовому вітатися та виконувати накази, знати та розуміти пластову клятву, гімн, Статут і закони. Молоді люди, які приймали правила та закони «Пласту» та складала перші іспити, ставали членами організації, брали участь у всіх заходах і активно готувалися до випробувань другого ступеня.

На другому етапі коло завдань зростало. Пластун мав долати пішим ходом два кілометри за 15 хвилин, вправлятися з конем, за допомогою двох сірників розводити багаття з матеріалу, який є на місцевості, знати правила порятунку в найскладніших ситуаціях, які можуть статися під час виконання вправ («втрата пам'яті, зраненє, звихненє, укушенє гадюки, зломанє кости, відмороженє і т. п.»); вміти орієнтуватись на місцевості, подавати знаки азбукою Морзе, зарекомендувати себе у добрих справах протягом трьох днів, мати заощадження («мати зложену в касі заощаджену при найменше 1 К.»). А ще вміти надати першу медичну допомогу при переломі, знайти сторони горизонту за допомогою компасу, годинника, сонця та місяця, читати військові карти та плани. Обов'язково здійснити триденну подорож («...пішки, конем, колесом, лодкою і т. п.»), пройшовши щоденно не менше 25 км і вести в дорозі виключно табірний спосіб життя, заощадити кошти («доказу, що в касі зложив заощаджених 5 К») та залучити до організації щонайменше одного прихильника й допомогти йому скласти іспит учасника. Після складання другого іспиту юнаки ставали пластунами-розвідниками.

Третє випробування давало можливість виявити, як досконало володіє пластун уміннями з попередніх рівнів, а також уміннями плавати, визначати висоту та вагу на око, власноруч виготовляти предмети побуту. Претендент на третій рівень мав підготувати одного учасника. Особі, яка пройшла третій рівень випробувань, присвоювалося почесне звання «СКОБ». Це звання втілювало основні ідейні засади, які виявлялись у заклик (кличі) пластуна стати Сильним, Красним, Обережним, Бистрим.

Сила розглядалась не лише як тілесна якість, а радше як сили честі, гідності за будь-яких обставин служити та бажати добра своїй Вітчизні та людям. Пластун завжди мав гарний (пристойний) вигляд, не допускав щодо себе й інших людей поганого вчинку чи слова, тобто він був красним, був стриманим (обережним) у вчинках, розумінні таємниці та вмінні її не виказувати. А ще би-

стрий – такий, що ніколи не відкладає справу на завтра, яку можна зробити сьогодні. Він завжди навчається чогось нового, прогнозує розвиток подій і власного життя.

Ступені учасника, розвідника та скоба вважалися головними у пластовому навчанні. Їх наявність доводила, що член організації виконав ряд пластових обов'язків, вказувала на розвиток певних умінь, які були необхідні як для особистого, так і для суспільного життя пластуна.

Поряд із цим О.Тисовський пропонував почесні титули – «Гетьманський пластун-скоб» та «Почесний пластун», які присвоювались після складання «іспитів уміlostей». В якості почесних іспитів для пластунів (II-ї та I-ї кляси), пропонувалося: вміти вислати та відбити документи (депеші) азбукою Морзе (20 букв на хв.) і семафором (40 букв на хв.), а також скласти іспити з рятівництва, плавання («треба переплисти добре 1 км. і вміти виконати скок в воду на ноги і на голову»), стеження та фотографування («...треба виконати власноручно 12 світлин з життя звірят у дикім стані, які кандидат сам підглянув»), приготування їжі («...що вміє варити і як слід прилаштовувати звичайні страви»), з певного ремесла у присутності людей виготовити показовий вирів («...виконати при свідках показову працю»).

Почесні іспити дозволялося складати з різних галузей знань, які мають практичну спрямованість і цінність. Назву «Гетьманський Пластун – Скоб» одержує пластун, який здав шість почесних іспитів, домігся геройської перемоги або прославив улад («...довершив якогось геройського пластового діла, чим придбав славу цілому пластовому уладові»). Основна їх мета полягала в тому, щоб для організації підготувати фахівців різних галузей знань і професій, які б водночас мали певне практичне значення у повсякденному житті, давали можливість бути успішними, підприємливими. Цей напрям випробувань був популярним. Як стверджують дослідники «Пласту» [6], кількість спеціальностей з кожним роком зростала, а найпоширенішими були санітарна служба, мандрівництво, піонерка (підготовча робота для пластових таборів), природознавство, провідництво, слюсарство, городництво та інші.

Отже, аналіз концепції, розробленої Олександром Тисовським, дає підставу стверджувати, що в основі організації були закладені глибокі духовно-моральні норми. Опанування їх змістом, а також систематична робота з самовдосконалення, за задумом автора,

сприяли вихованню духовно зрілої, моральної особистості, з активною громадянською позицією, яка володіла значною кількістю умінь, необхідних для успішного особистого життя та розвитку людської спільноти.

Список використаної літератури та джерел:

1. Богданова Н. Проблеми формування духовної культури студентської молоді сучасної України. / Н.Богданова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.experts.in/ua/baza/analytic/>

2. Основоположник Пласту: До 80-річчя з дня народження професора д-ра Олександра Тисовського / Уклав Теодор Данилів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.plast.org.ua/about/history/beginningofplast/drot>

3. Звіт дирекції академічної гімназії за шкільний рік 1912/13 І. Др. Олександр Тисовський – Пласт в українських школах. II. Урядова часть – Директора. Накладом наукового фонду у Львові, 1913 з друкарні наукового товариства імені Шевченка / Олександр Тисовський // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

4. Коляда Н.М. Дитячий рух як соціально-педагогічний феномен / Н.М.Коляда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org>.

5. Коляда Н.М. Педагогіка дитячого руху: історія становлення та перспективи розвитку / Н.М.Коляда // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2009. – Вип.30. – С.208-217.

6. Савчук Б Український пласт 1911-1939. / Б. Савчук. – Івано-Франківськ: Лілея НВ, 1996. – 264 с.